

Zsuzsa Czagány: *Antiphonale Varadinense* I – III. Edícia *Musicalia Danubiana* 26

Eds. Gabriella Gilányi – Gábor Szoliva. Budapest : Research Centre for the Humanities, Institute for Musicology, Department of Early Music, 2019, 202 s. (I), 203 s. (II), 303 s. (III), ISBN 978 615 5167 08 98 (set)



Monumentálna, trojzväzková pramenná edícia *Varadínskeho antifonára* maďarskej muzikologičky Zsuzsy Czagány pod názvom *Antiphonale Varadinense* s. XV. (I. Proprium de tempore, II. Proprium de sanctis et commune sanctorum, III. Tanulmányok/Essays) vychádza ako dvadsiaty šiesty zväzok edície *Musicalia Danubiana*, ktorú vydáva Ústav hudobnej vedy Maďarskej akadémie vied (dnes Ústav hudobnej vedy Centrum humanitných vied). Obdivuhodná publikácia nadväzuje na predchádzajúce diely edície, v rámci ktorej boli z obdobia stredoveku spracované viaceré dôležité hudobné pramene stredovekého Uhorska (I. zv.: Janka Szendrei – Richard Rybáři;¹ 12., 17., 18.: Janka Szendrei;² 23.:

Jurij Snoj – Gabriella Gilányi³). Autorka publikácie vychádza z pramenných výskumov zakladateľov modernej maďarskej hudobnej medievalistiky – Benjámina Rajeczského, Janky Szendrei, Lászla Dobszaya a Kiliána Szigetiho – a z pramenných výskumov posledného obdobia (vlastných i zahraničných) a predstavuje zaujímavú kombináciu pramennej edície nekompletnej časti kódexu (hlavný korpus, 317 fólií), ktorá je spojená s rekonštrukciou fragmentárne zachovaných častí rukopisu.

Varadínsky antifonár (lat. *Antiphonale Varadinense*) bol vytvorený pre stredovekú katedrálu vo Veľkom Varadíne (maď. Várád, nem. Grosswardein) v dnešnom Rumunsku koncom 15. storočia. Dnes sa jeho hlavná časť uchováva ako súčasť Diecézneho pokladu biskupskej knižnice v Győri (bez signatúry). Fragmentárne časti pôvodne obrovského⁴ nádhorne iluminovaného rukopisu boli objavené vo viacerých maďarských (Budapešť, Ostrihom, Debrecín, ďalšie inštitúcie v meste Győr), rakúskych (Güssing), rumunských (Cluj-Napoca), ale i slovenských archívnych a knižničných inštitúciách (Bratislava, Modra, Martin, Poprad, Levoča, Oponice, Košice). Začiatkom novoveku boli časti tohto

¹ *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. Janka SZENDREI – Richard RYBÁŘIČ (= *Musicalia Danubiana* 1.). Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 1982.

² *Graduale Strigoniense (saec. XV/XVI)*. Janka SZENDREI (= *Musicalia Danubiana* 12.). Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 1993. *Breviarium Notatum Strigoniense (saec. XIII)*. Janka SZENDREI (= *Musicalia Danubiana* 17.). Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 1998. *The Istanbul Antiphonal (about 1360)*. Janka SZENDREI (= *Musicalia Danubiana* 18.). Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 2002.

³ *Antiphonarium Ecclesiae Parochialis Urbis Kranj* (= *Musicalia Danubiana* 23.). Jurij SNOJ – Gabriella GILÁNYI (eds.). Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 2007.

⁴ Jednotlivé pergamenové fóliá dosahujú rozmery 880 – 890 x 590 – 600 mm, pričom zrkadlo písacej plochy je vytvorené v priestore 610 x 350 mm.

rukopisu rozpredané na trhu s už nepoužívanými pergaménovými stranami kódexov rôzneho charakteru a obsahu (liturgickými i neliturgickými, notovanými i nenotovanými). Vystrihnuté strany z kvalitného pergámenu si kupovali rôzne inštitúcie alebo kníhviazači vtedajšieho Uhorska a používali ich ako obaly mestských úradných kníh alebo ako väzby mladších rukopisov, inkunábul alebo tlačí. Takýmto spôsobom sa viaceré časti *Varadínskeho kódexu* dostali do archívov v Bratislave (Slovenský národný archív, Štátny archív v Bratislave, Ústredná knižnica SAV) alebo v Košiciach (Archív mesta Košice), prípadne do rôznych zbierok knižníc a múzeí (na väzbách kníh a rukopisov v knižniciach a múzeách dnešného Slovenska, Maďarska, Rumunska, Rakúska). Vďaka aktuálnym pramenným výskumom Zsuzsy Czagány v Maďarsku, Rumunsku a Rakúsku,⁵ ale i na základe kom-

pletizácie nových výskumov na Slovensku⁶ a v Rumunsku,⁷ sa autorke podarilo realizovať virtuálnu, v knižnej podobe realizovanú, čiastočnú rekonštrukciu pôvodnej verzie rukopisu. Viaceré novoobjavené zlomky Zsuzsa Czagány identifikovala po prvýkrát vďaka výbornej komparatívnej analýze a svojim obdihodným znalostiam (fragmenty z Martina, Popradu, Levoče a Košíc).

Publikácia sa skladá z troch dielov (I: 202 + II: 203 + III: 303 strán), ktoré sú spracované v dvojazyčnej, maďarsko-anglickej verzii.

Prvý diel (I. *Proprium de tempore*) obsahuje základný kodikologický opis prameňa a metodológiu spracovania a značenia jednotlivých častí kódexu, spolu s indexom spevov a s kritickým poznámkovým aparátom. Po úvodnej, textovej časti je uverejnené plnofarebné faksimilové vyobrazenie temporálovej časti rukopisu (spevy adventného obdobia

⁵ CZAGÁNY, Zsuzsa: Das Itinerar einer spätmittelalterlichen Prunkhandschrift im 16 – 17. Jahrhundert: Fragmente des Antiphonale Waradiense in Levoča, Poprad und Esztergom. In: *Musica mediaeva liturgica II*. Rastislav ADAMKO (ed.). Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku – Pedagogická fakulta, 2016, s. 103-129. CZAGÁNY, Zsuzsa: Das Michaelsoffizium im Waradiner Antiphonar. Eine Fallstudie zur Erforschung und Rekonstruktion mittelalterlicher liturgisch-musikalischer Fragmente. In: *Hudobný archív 17*. Martina BOŽEKOVÁ (ed.). Martin : Slovenská národná knižnica, 2018, s. 9-21. CZAGÁNY, Zsuzsa: Fragment, Kodex, Ritus, Tradition. Fragmente des Antiphonales Waradiense in Győr und Modra. In: *Zenetudományi Dolgozatok 2011: In memoriam Doboszay László*. Budapest : MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2014, s. 123-141. CZAGÁNY, Zsuzsa. Rukopis na hranici kultúr: Antifonár varadínskej katedrály z konca 15. storočia. In: *Vedy o umeniach a dejiny kultúry: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Ivan GERÁT (ed.). Bratislava : Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 131-142.

⁶ BEDNÁRIKOVÁ, Janka: *Stredoveké notované pamiatky v Knižnici Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči*. Ružomberok : Verbum, 2010. VESELOVSKÁ, Eva: Bohemian Notation in Slovakia in the Middle Ages. In: *Hudební věda*, roč. 49, 2012, č. 4, s. 337-376. VESELOVSKÁ, Eva: Hudba, náboženstvo a identita – interpretácia vzájomných prienikov typologických štruktúr stredovekých notačných systémov z územia Slovenska. In: *World Literature Studies*, roč. 22, 2013, č. 5, s. 85-99. VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Modra et Sanctus Georgius*. (= *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia*, Tomus I.) Bratislava : Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2008. VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum Nationale Slovaciae*. (= *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia*, Tomus III.) Bratislava : Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2014.

⁷ PAPA HAGI, Adrian: A Fragment of the Graduale Waradiense at the Romanian Academy Library in Cluj (Koložsvár). In: *Magyar Könyvszemle*, roč. 133, 2017, č. 4, s. 457. PAPA HAGI, Adrian: A New Fragment of the Antiphonale Waradiense at the Roman Academy Library in Cluj. In: *Étude Bibliologiques / Library Research Studies*, 2019, č. 1, s. 39-46. GILÁNYI, Gabriella – PAPA HAGI, Adrian: Membra disiecta from a Transylvanian Antiphonal in Budapest and Cluj. In: *Fragmentology II*, 2019, s. 5-34.

až po koniec cezročného obdobia, spevy od adventu po cezročné obdobie, posledný fragment temporálu obsahuje spevy z Histórie prorokov: *Bp-OSzK-61*).

Druhý diel (II. *Proprium de sanctis et commune sanctorum*) obsahuje index spevov sanktorálovej časti a časti *commune sanctorum* (spevy zo sviatku Conceptio BMV až po *commune de BMV*). Opäť nasleduje plnofarebné vyobrazenie spevov daného liturgického obdobia.

Tretí diel (III. *Tanulmányok/Essays*) obsahuje štyri kapitoly, v ktorých autorka hodnotí kódex na základe širokospektrálnych historicko-muzikologických aspektov. V prvej kapitole tohto „dielu esejí“ je v interdisciplinárnom pohľade uvedený základný opis prameňa, ktorý sa venuje notácii, ilumináciám, datovaniu, proveniencii a histórii výskumu. V druhej kapitole sú rozpracované historické predpoklady vzniku rukopisu (dejiny katedrály vo Veľkom Varadíne, knižná kultúra z obdobia vzniku rukopisu, činnosť varadínskeho biskupa Jána Filipeca). Tretia kapitola opisuje štruktúru samotného kódexu (kompletné a fragmentárne zachované časti). V štvrtej je spracovaný a analyzovaný repertoár spevov antifonára. Nasleduje časť so zoznamom literatúry a index spevov. Viaceré texty autorky nadväzujú na už publikované štúdie k obsahu.

Publikácia Z. Czagány predstavuje jeden špeciálny neskorostredoveký hudobný prameň, ktorý reprezentuje zaujímavú vnútornú i vonkajšiu identitu. Hudobný a liturgický obsah zachytáva liturgiu a liturgické spevy zo Sedmohradska (dnešné Rumunsko), ktorá bola ovplyvnená i inými (okolitými) tradíciami (pražská a ostrihomská liturgia).⁸ Notácia a výzdobný systém (figurálne iluminácie, lombardy a cadelly) dokladajú prácu českých majstrov konca 15. storočia.⁹ Zsuzsa Czagány predpokladá, že antifonár bol vyhotovený na objednávku varadínskeho biskupa českého pôvodu Jána Filipeca, ktorý pôsobil i ako diplomat na dvore uhorského kráľa Mateja Korvína. Filipec bol varadínskym biskupom v rokoch 1476 – 1490 a práve v tomto čase dal vyhotoviť nové, reprezentatívne kódexy pre varadínsku katedrálu. Okrem antifonára boli pre katedrálu objednané i ďalšie liturgické kódexy, a to graduál a sekvenciár, ktoré sa však zachovali výlučne vo fragmentárnej podobe.¹⁰ Czagány predpokladá, že všetky tieto liturgické rukopisy vyhotovili českí iluminátori a notátori buď priamo vo Veľkom Varadíne, alebo v niektorej z českých iluminátorských dielní podľa sedmohradských predlôh.

Pôvodný exemplár antifonára bol nádherným, reprezentatívnym kódexom, ktorý sa žiaľ zachoval do dnešných dní v príliš veľkom počte zlomkov roztratených v rôznych

⁸ KOVÁCS, Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae VII/A Transylvania-Várad, Temporale*. Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 2010. KOVÁCS, Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae VII/B Transylvania-Várad, Sanctorale*. Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 2010 (ďalej uvádzané ako CAO/ ECE).

⁹ Podľa názoru Milady Studničkovej ide o nasledovníkov iluminátora Valentína Noha, prípadne o okruh majstrovej iluminátorskej dielne Janíčka Zmílelyho. PURŠ, Ivo – STUDNIČKOVÁ, Milada: *Kutnohorské iluminace*. Praha : Galerie Stredočeského kraje, 2010.

¹⁰ CZAGÁNY, Zsuzsa: *Antiphonale Varadiense* s. XV. III. Tanulmányok / Essays (ďalej uvádzané ako AV).

¹¹ VESELOVSKÁ, Eva – LAZORÍK, Eduard: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum Civitatis Cassoviensis* (= Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia, Tomus VIII.) Bratislava : Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences, 2022.

¹² Antifónu *Surge amica* uvádzajú len 2 rukopisy v databáze *Cantus Index*. Antifonár Ms. 287 z Voraui a Antifonár R. 503 z Univerzitnej knižnice vo Vroclavi. Dostupné na internete: <http://cantusindex.org/id/204815> [12. 12. 2022]

¹³ Túto antifónu neuvádza žiaden z rukopisov databázy *Cantus Index*.

¹⁴ AV, III, s. 287-289.

archívnych, muzeálnych a knižničných inštitúciách strednej Európy.

Za výnimočný počin autorky pokladáme najmä identifikáciu viacerých rozstrihaných fragmentov antifonára. Medzi zvlášť prínosné patrí najmä identifikácia košických zlomkov. Na zlomkoch úradných kníh z Archívu mesta Košice sa zachovali časti zo sanktorálu kódexu.¹¹ Zlomok *H III/2 mac 53* dokumentuje menšie úseky dvoch antifón *Surge amica mea* (204815)¹² a *Dixi ascendam in palmam* (a06496)¹³ z niektorého officia sviatkov Panny Márie (*De BMV*). Czagány realizovala perfektnú identifikáciu.¹⁴ Obe antifóny predstavujú raritný európsky repertoár. Na základe pôvodu textu (Starý zákon, *Canticum Canticorum*) a melizmaticky bohatej melodiky Czagány predpokladá, že antifóny mohli byť súčasťou mariánskeho officia oktávy sviatku Nanebovzatia Panny Márie, prípadne mohli patriť k officiu Narodenia Panny Márie.

Ďalší košický fragment *H III/2 mac 85* dokladá minimálnu časť spevov z *Commune Evangelistarum*. Na fóliu sa zachoval úplný záver (doxológia) responzória *Quattuor animalia* (007465, tretie responzorium druhého nokturna) a len prvé písmeno prvej antifóny tretieho nokturna *Electi sunt*. Fantastickú identifikáciu košického zlomku opäť realizovala Zsuzsa Czagány vďaka inému zlomku z Maďarskej národnej knižnice v Budapešti.¹⁵

Tretí košický fragment *Varadínskeho antifonára H III/2 mac 86* obsahuje spevy z officia *O Margaretha caelorum* na sviatok sv. Margity.¹⁶ Na košickom fóliu sa zachoval

záver druhého responzória *Venerunt milites* a časť verša *Olybrius praefectus* a časť tretieho responzória *Erexit se draco*, ale už bez verša *Sed crux* z prvého nokturna z matutína tohto sviatku. V officiu *O Margaretha caelorum* sa obe responzóriá objavujú na tomto mieste v niekoľkých uhorských rukopisoch, v *Ostrihomskom tlačenom breviári* z roku 1484 (*Breviarium Strigoniense*, Nürnberg, 1484) a v tlačenom *Breviári Mss. Lat. 8879* (Paríž, Národná knižnica).¹⁷ Vo väčšine ostatných kódexov sú na tomto mieste responzória *Haec modica* s veršom *Simplex fuit* a responzorium *Quadam die Olybrius* s veršom *Erat enim*.¹⁸ V sedmohradskom liturgickom poriadku sa obe responzóriá objavujú v *Kódexe Albensis Ms. 211* (Univerzitná knižnica Graz: A-Gu 211, nemecká adistematická neumová notácia), v *Sedmohradskom breviári Cod. I/34* (Klosterbibliothek der Franziskaner, Güssing: A-GÜ I/34), v *Breviári Cod. Lat. 104* (Egyetemi Könyvtár, Budapešť: H-Bu 104) a *Sedmohradskom breviári Vat. Lat. 8247* (Biblioteca Apostolica Vaticana, Rím: I-Rvat 8247, nenotovaný).¹⁹ Práve odlišné používanie responzórií v prvom nokturne je typické pre sedmohradské rukopisy v porovnaní s ostatnými stredoeurópskymi (i ostrihomskými) rukopismi.²⁰

Pri celkovom hodnotení môžeme konštatovať, že ide o výnimočnú publikáciu a výsledok dlhoročných pramenných výskumov. Dielo ponúka skvelé spojenie analýzy a spracovania relatívne kompletnej časti prameňa v kombinácii s detailnou identifikačnou prácou s fragmentárne zachovanými materiálmi.

¹⁵ Bp-OSzK-60 väzba *Fol. Lat. 958/XVI Ratio euper Perceptione et erogatione... Noni idest 1599. Per me Georgium Kapronczay Perceptorem conscripta*, Chamber of Szepes, Juraj Kapronczay's account (1599); Collection of Mikuláš Jankovič. *AV, III*, s. 285.

¹⁶ DREVES, Guido Maria – BANNISTER, Henry Marriot – BLUME, Clemens, eds. *Analecta Hymnica Medii Aevi. Vol. 28*. Leipzig : Fues's Verlag, 1886, č. 3 (AH 28:3). HUGHES, Andrew: *Late Medieval Liturgical Offices. Resources for Electronic Research. Vol. 1. Text. Subsidia Mediaevalia* 23. Toronto – Ontario : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1994, MD33.

¹⁷ Breviár je nenotovaný. *F-Pm ms. lat. 8879* – Breviarium archiepiscopi Georgii Szathmáry, Bibliothèque nationale de France – Département des Manuscrits ms. lat. 8879. Dostupné na internete: <http://hun-chant.eu/source/1372?page=3>

¹⁸ CAO – ECE V/B, s. 111.

¹⁹ CAO – ECE VII/B, s. 91. Dostupné na internete: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.8247 [12. 12. 2022]

²⁰ CAO – ECE VII/B, s. 34.

Jedinú výhradu by sme si dovolili vysloviť len v súvislosti s mierne minimalistickým poňatím analýzy notácie, ktorá by si podľa našej mienky zaslúžila väčšiu pozornosť aj v súvislosti s veľmi aktívnou činnosťou českých majstrov v Uhorsku v celom 15. storočí.

Sme však veľmi radi, že prostredníctvom prameňnej edície *Varadínskeho antifonára* je dnes možný ľahký prístup k ťažko dohľadateľným zlomkom tohto kódexu, ktoré sú väčšinou bez vlastnej signatúry. Veríme, že pramenné výskumy v blízkej budúcnosti

odhalia i ďalšie stratené časti tohto rukopisu a dúfame, že okrem časti zlomkov zo Slovenska (Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Archív mesta Košice)²¹ a ojedinele i z Maďarska (Arcibiskupská knižnica v Ostrihome)²² budú i v online priestore sprístupnené všetky časti *Varadínskeho antifonára*.

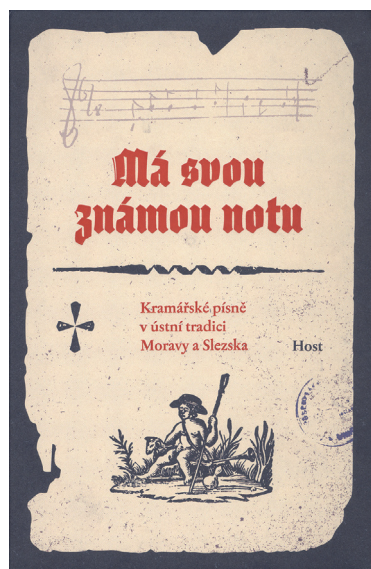
<https://doi.org/10.31577/musicoslov.2023.1.8>

Eva Veselovská

Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i.

Věra Frolcová, Pavel Kosek, Hana Bočková, Markéta Holubová, Tomáš Slavický: Má svou známou notu. Kramářské písně v ústní tradici Moravy a Slezska

Brno : Host, 2023, 664 s. ISBN 978-80-275-1379-6



Letákové piesne (s pôvodným pomenovaním „jarmočné“ a „půtové“), s ekvivalentom v českom jazyku „kramářské“, stáli v česko-slovenskom kontexte dlhodobo z rôznych

príčin na okraji záujmu. Postupne sa však letákové piesne presunuli do centra pozornosti bádateľov z viacerých vedných disciplín, tak ako sa rozširovali či menili dominanty ich výskumného záberu a aktualizoval sa predmet viacerých vedných odborov – literárnej vedy, etnológie a folkloristiky, hymnológie či muzikológie. Letákové piesne predstavujú komplexný fenomén, ktorý zahrnuje množstvo rôznych aspektov podmienených okrem iného aj životnosťou týchto piesní v priestore vymedzenom geograficky, etnicky, kultúrne či sociálne, a najmä prostredníctvom viacerých médií a ich vzájomných vzťahov (tlač, rukopis, ústnosť). Táto ich komplexnosť je určená nielen spojením slova a nápevu, ale aj pôsobením „na pomedzí“ a prechodom cez rôzne hranice a sféry.

K prvým priekopníckym prácam o letákových piesňach v česko-moravskom prostredí patria štúdie Františka Bartoša zo 70. a 80. rokov 19. storočia. S odstupom niekoľkých desaťročí v tejto téme pokračovali dnes už klasické diela Bohuslava Beneša, Bedřicha Václavka a Roberta Smetanu z polovice minulého sto-

²¹ Dostupné na internete: <http://cantus.sk – varia> [12. 12. 2022]

²² Dostupné na internete: <http://www.bibliotheca.hu/fragmenta/082.htm> [12. 12. 2022]